

Hardangerrådet IKS
Næringsanalyse Hardanger

Utgave: 1
Dato: 2009-04-15

DOKUMENTINFORMASJON

Oppdragsgiver: Hardangerrådet IKS
Rapportnavn: Næringsanalyse Hardanger
Utgave/dato: 1 / 2009-04-15
Arkivreferanse: -

Oppdrag: 521186 – Næringsanalyse Hardanger
Oppdragsbeskrivelse: Analyse som synliggjør de næringsmessige styrker og utfordringer Hardanger-regionen står overfor, å synliggjøre hvilke muligheter som ligger for videre utvikling av regionen

Oppdragsleder: Barvik Kristin
Fag: Analyse
Tema: Næring, industri;Næring, annet;Næring, handel;Næring, kontor
Leveranse: Analyse

Skrevet av: Adelhei Smeland og Kristin Barvik
Kvalitetskontroll:

Asplan Viak AS www.asplanviak.no

FORORD

Asplan Viak har vært engasjert av prosjektet Flytt til Hardanger v/ prosjektgruppen for næringsutvikling, for å gjennomføre en analyse som fremskaffer relevant informasjon om regionens næringsliv og hvilke muligheter og utfordringer Hardangerregionen står overfor i tiden som kommer, sett i forhold til arbeidskraft og kompetansebehov.

Oppdraget har vært gjennomført i mars/april 2009, av Adelhei Smeland og Kristin Barvik, med sistnevnte som prosjektleder for oppdraget.

Stavanger 20.mai 2009

Kristin Barvik
Oppdragsleder

Lise Haaland Eriksen
Kvalitetssikrer

INNHOLDSFORTEGNELSE

1	Innledning.....	6
2	Befolkning	6
2.1	Befolkningsstruktur.....	6
2.2	Befolkningsfremskriving.....	9
3	Næringsstruktur.....	10
3.1	Utvikling i samlet sysselsetting	13
4	Arbeidsmarked	15
4.1	Arbeidsstyrke	15
4.2	Arbeidsledighet	16
4.3	Pendling	17
4.4	Utvikling i potensiell arbeidsstyrke.....	18
5	Utdanningsnivå og kompetansebehov.....	19
5.1	Utdanningsnivå	19
6	Bedriftenes egen vurdering av utviklingen	20
7	Rekrutteringsutfordringer og kompetansebehov	22
7.1	Servicenæringene blir stadig mer sentrale.....	22
7.2	De frie yrkene.....	22
7.3	Forretningsmessig tjenesteyting	23
7.4	Offentlig sektor	23
8	Hardangerregionens sterke og svake sider	24
8.1	Regionale særpreg og fortrinn.....	24
8.2	Regionale utfordringer	25
8.3	Nasjonale og globale utviklingstrekk og trender.....	25
9	Hardangerregionens utviklingsmuligheter.....	27
9.1	Intern sentralisering – styrking av de sterkeste sentrene	27
9.2	Måltrettet rekruttering av ”anti-urbanister” og tilrettelegging for pendling	28
9.3	Videre utvikling av merkevaren Hardanger	28

9.4	Klyngeutvikling og spinn-off's	29
9.5	Utbygging av IKT infrastruktur	29

1 INNLEDNING

Asplan Analyse har blitt bedt om å lage en enkel næringsanalyse for Hardanger. Gjennom analysen har vi forsøkt å kombinere to hensikter;

- Synliggjøre de næringsmessige styrker og utfordringer i Hardanger
- Synliggjøre muligheter som ligger i videre utvikling av regionen

Rapporten gir en presentasjon av befolkningsstruktur, næringsstruktur, arbeidsmarked og utdanningsnivå, som bakgrunn for en drøfting av Hardangers nåværende og fremtidige utviklingsmuligheter, med særlig vekt på følgende spørsmål;

- o Hvilken type arbeidskraft og kompetanse er det behov for i regionen
- o Hvilke utviklings- og etableringsmuligheter har Hardanger basert på;
 1. Regionale fortrinn,
 2. Nasjonal/global utvikling og trender

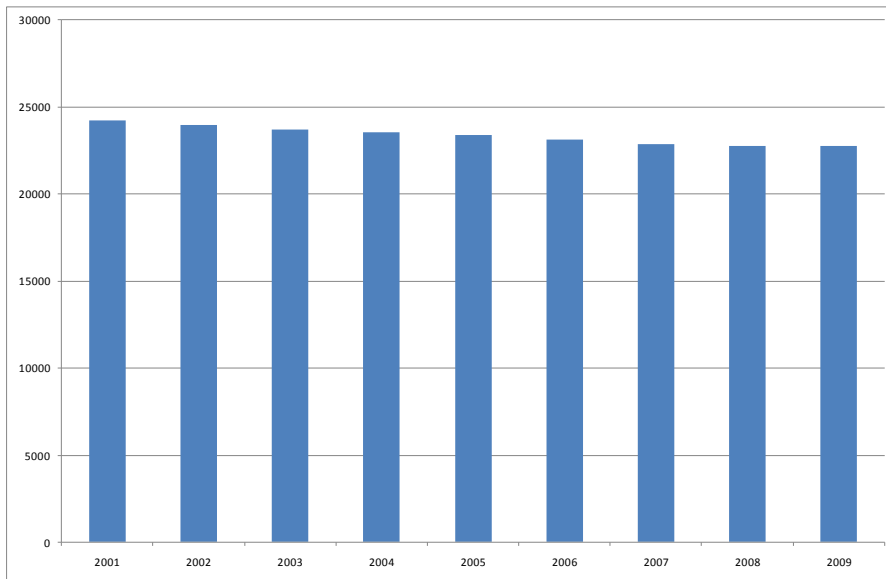
Til grunn for analysene ligger svar fra Næringsbarometerets spørreundersøkelser (november 2008), offisiell statistikk fra SSB og andre kilder samt intervju med sentrale bedriftsledere i regionen.

2 BEFOLKNING

2.1 Befolkningsstruktur

Hardanger hadde ved inngangen til 2009 et folketall på 22 755 innbyggere, halvparten kvinner og halvparten menn. Odda og Kvam er de mest folkerike kommunene med henholdsvis 7 054 og 8 338 personer. Eidfjord er minst med kun 945 innbyggere. Personer mellom 16 og 44 år utgjør 34 prosent av befolkningen i Hardanger og er dermed den største aldersgruppen. 29 prosent av innbyggerne er mellom 45 og 66 år, 13 prosent er mellom 6 og 15 år, 11 prosent er mellom 67 og 79 år og 8 prosent er over åtti år.

Den minste gruppen er barn under fem år, som står for 6 prosent av regionens innbyggere. Alderssammensetningen skiller seg fra landsgjennomsnittet ved at Hardanger har en lavere andel personer i aldersgruppen 16 til 44 år og en noe høyere andel over 44 år. Andelen personer over 44 år er 47 prosent i Hardanger, mot 41 prosent i landet sett under ett.

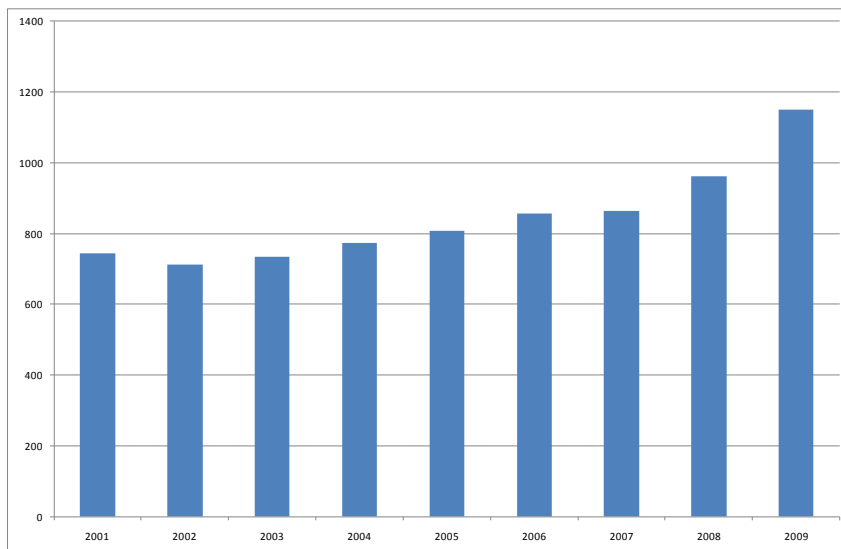
Figur:1 Befolkningsutvikling i Hardanger, perioden 2001 - 2009. Kilde SSB.

Befolkningsutviklingen i Hardanger har hatt en negativ utviklingstrend de siste 20 årene, men de siste tre årene har folketallet stabilisert seg, og enkelte kommuner har også hatt en befolkningsvekst i løpet av 2008.

Svingninger i befolkningsutvikling følger utvikling i flyttebevegelser og den naturlige befolkningstilveksten. I Hardanger har den naturlige befolkningstilveksten¹ vært negativ i perioden 1988 til 2008. Fødselstallene har gått nedover og antall døde har gjennomgående vært høyere enn antall fødte. Tendensen viser at den naturlige tilveksten ble mer negativ mot slutten av perioden. Etter 2000 var den gjennomsnittlige negative tilveksten på 42 personer mot snittet fra 1980 på 12 personer.

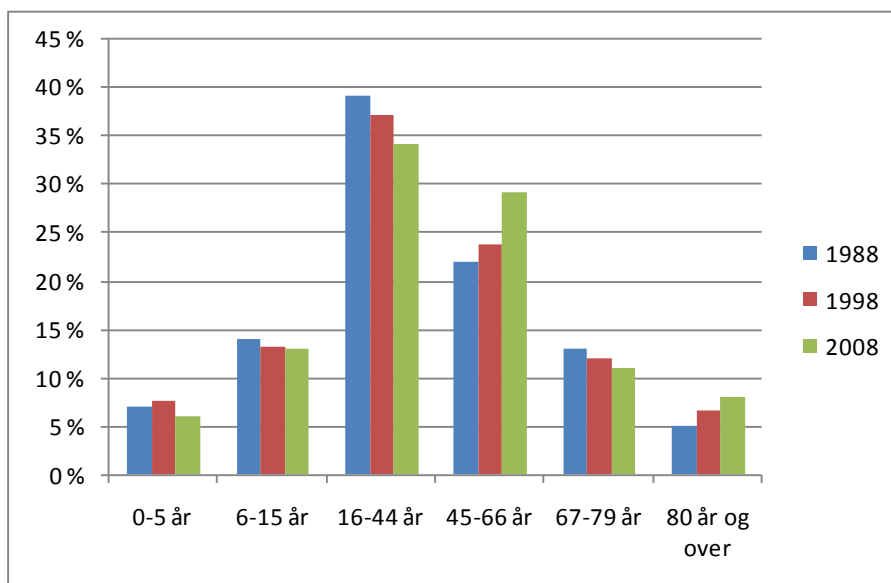
Den negative trenden knyttet til naturlig befolkningsvekst er motvirket av økende innvandring i perioden. Fra 2001 – 2009 har innvandrerbefolkningen i Hardanger økt fra 745 til 1150 personer. Det er en særlig vekst i innvandrerbefolkningen fra 2007 til 2009.

¹ Naturlig befolkningstilvekst er differansen mellom antall fødte og antall døde

Figur 2: Utvikling antall innvandrere i Hardanger, perioden 2001-2009. Kilde SSB

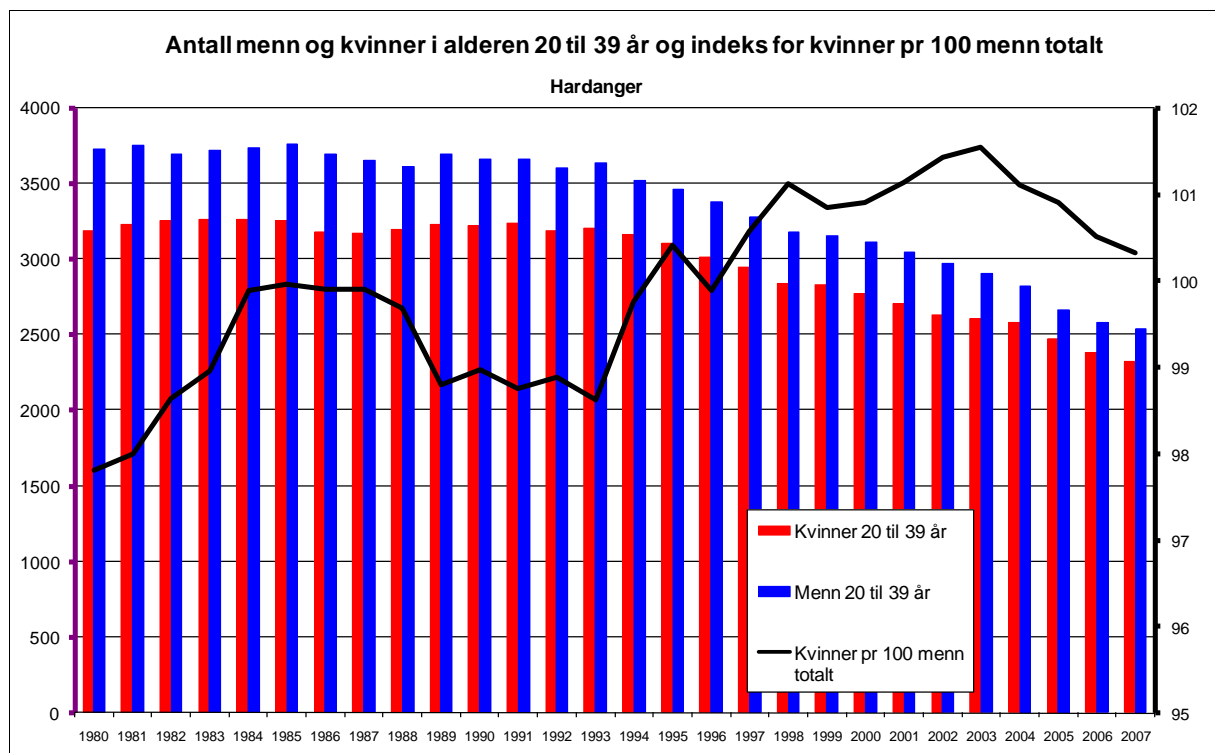
Det er innvandrere fra andre europeiske land som utgjør den største gruppen innvandrere, og som også har hatt størst økning de siste årene. En sentral utfordring for regionen er å sikre at denne gruppen tilflyttere blir godt integrert og fortsetter å være bosatt i regionen.

Figur 3: Utvikling i befolkningssammensetningen i Hardanger fra 1988 til 2008

Utviklingen i befolkningssammensetningen i løpet av de siste 20 årene viser at befolkningen under 44 år blir mindre og at den eldste delen av befolkningen blir større. Antall personer over åtti år er nærmest doblet siden 1988, og gruppens andel av befolkningen har økt fra fem til åtte prosent. Også Norge og Hordaland har hatt en økning i denne gruppen, men ikke like kraftig som Hardanger. Antall personer i gruppen 45 til 66 år har økt med nesten 20 prosent og andelen har steget fra 22 prosent i 1988 til 29 prosent i 2008. Fylket og landet for øvrig har hatt en tilsvarende økning i denne aldersgruppen. Befolkningsandelen til aldersgruppene under 44 år har sunket de siste 20 årene og spesielt gruppen 16 til 44 år. Gruppens andel av

befolkningen er gått ned fra 39 prosent til 34 prosent. Innad i denne gruppen er antall personer i alderen 20 til 29 år 31 prosent lavere i 2008.

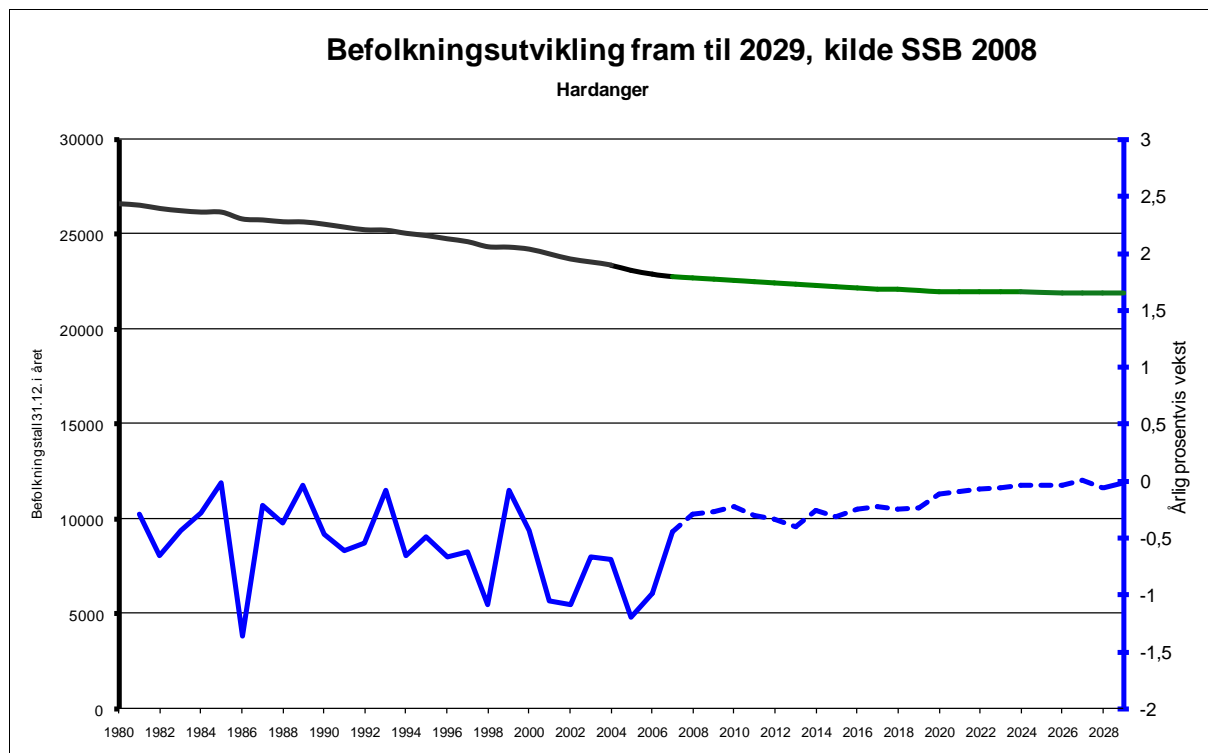
Figur 4: Antall menn og kvinner i alderen 20 til 39 år. Kilde Panda/SSB

Når en ser på forholdet mellom menn og kvinner i aldersgruppen 20 til 39 år, har en hatt en utvikling der forholdet mellom menn og kvinner gradvis utjevnes. En indeks som viser antall kvinner per 100 menn viser også at kvinneandelen er økende i Hardanger. Dette skyldes først og fremst at den negative befolkningsutviklingen har vært størst blant menn, noe som høyst sannsynlig må sees i sammenheng med bortfall av mannsdominerte arbeidsplasser innenfor industrien. Isolert sett er en bedre ballanse mellom kjønnene gunstig for regionen.

2.2 Befolkningsfremskrivning

Fremskrivninger fra Statistisk Sentralbyrå (SSB) indikerer at antall innbyggere i Hardanger kommer til å reduseres ytterligere frem mot 2030. SSB fremskriver folkemengden basert på antagelser om fruktbarhet, levealder, innenlands mobilitet og nettoinnvandring. Dersom vi tar utgangspunkt i SSB's middelalternativ², får vi et estimert folketall på om lag 21 940 i 2030, en nedgang på nesten fire prosent fra 2008.

² Middelbane for fruktbarhet, levealder, mobilitet og nettoinnvandring

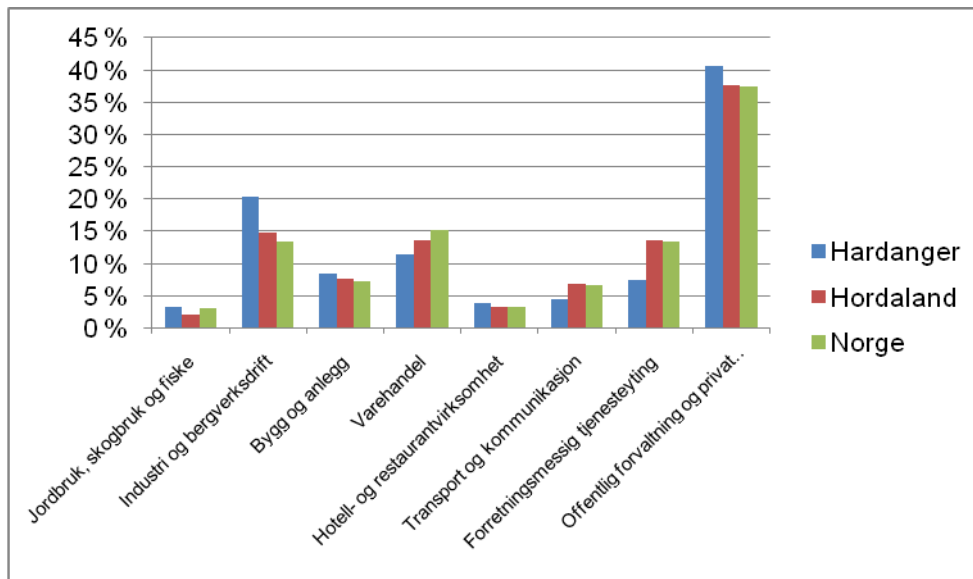

Figur 5: Befolkningsutvikling i Hardanger fram til 2029. Kilde SSB 2008

Positiv netto innflytting vil være den viktigste kilden til å snu denne utviklingstrenden, siden dagens befolkningsstruktur ikke muliggjør naturlig vekst gjennom fødselsoverskudd. Befolkningen under 66 år er forventet å reduseres ytterligere og den eldre delen av befolkningen vil øke. Barn mellom 0 og 5 år forventes å stabilisere seg på seks prosent, mens gruppen barn i alderen 6 til 15 år vil bli mindre og reduseres til 11 prosent av befolkningen i 2030. Antall personer i mellom 16 og 44 år vil også reduseres og er ventet å utgjøre 31 prosent av regionens innbyggere i 2030. Også personer i alderen 45 til 66 år vil bli mindre og er estimert til å utgjøre 27 prosent av befolkningen i 2030. Utvikling i de eldste gruppene er noe annerledes.

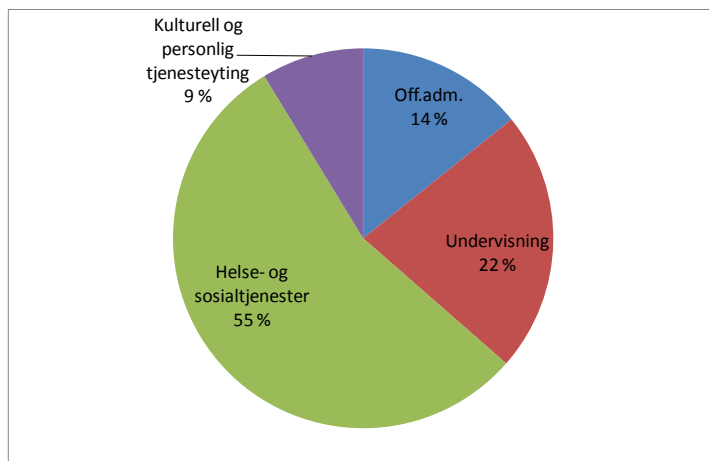
3 NÆRINGSSTRUKTUR

Hardangers næringsstruktur skiller seg fra landsgjennomsnittet med en relativt sterk industrisektor og en relativt beskjeden sysselsetting innenfor forretningsmessig tjenesteyting. Offentlig sektor og personlig tjenesteyting står for 41 prosent av samlet sysselsetting i Hardanger, mot 38 prosent i Hordaland. Hardanger har en sysselsetting innenfor jordbruk, skogbruk og fiske som er på høyde med resten av landet.

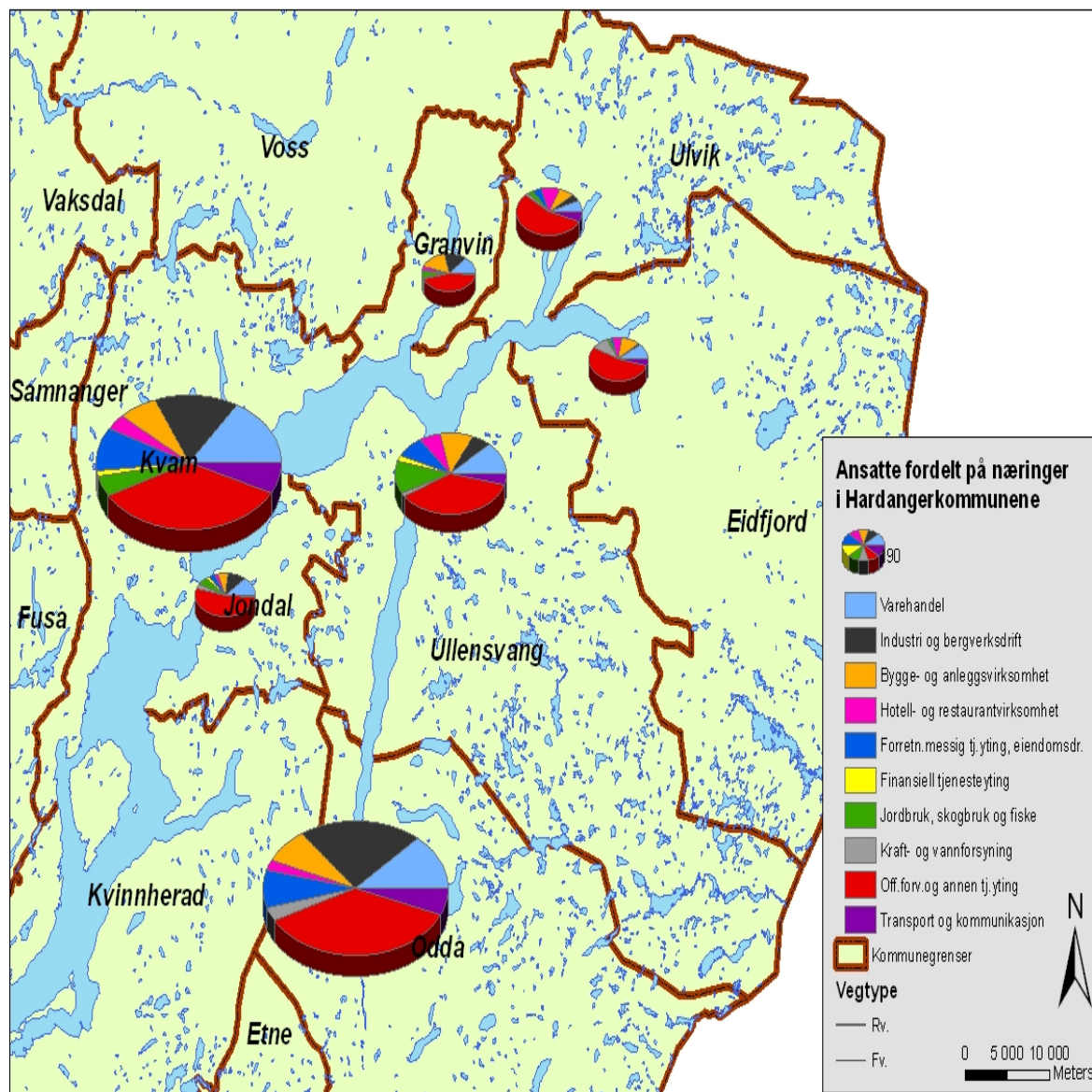
Figur 6: Næringsenes sysselsettingsandel av total sysselsetting i 2008. Kilde SSB

Sysselsettingen innenfor offentlig og privat personlig tjenesteyting følger i stor grad av antall innbyggere i kommunen. I figur 6 vises hvordan denne gruppen fordeler seg mellom ulike tjenestetyper. 55 prosent av sysselsettingen i offentlig og privat tjenesteyting er knyttet til helse- og sosiale tjenester. Langt de fleste innenfor denne gruppen og gruppene offentlig administrasjon og undervisning, er offentlig ansatte. Gruppen kulturell og personlig tjenesteyting står for 9 prosent av denne næringsgruppen. Den andelsmessige fordelingen mellom de ulike tjenestegruppene følger samme mønster som for fylkesgjennomsnittet.

Figur 7: Offentlig forvaltning og privat tjenesteyting i 2008. Kilde SSB

Figur 8 viser næringsstrukturen i de enkelte kommunene i Hardanger, basert på SSB's bedriftsregister fra 2008. Her framstår kommunene Jondal, Eidfjord, og Ulvik som de mest næringssvake kommunene, med mer enn 50 prosent av samlet sysselsetting innenfor offentlig og privat personlig tjenesteyting.

Figur 8: Ansatte fordelt på næring i kommunene i Hardanger. Kilde: SBB/ Asplan Viak 2008.

De to regionsentrene Kvam og Odda har størst samlet sysselsetting, og også den største andelen av sysselsetting innenfor industri, forretningsmessig tjenesteyting og varehandel. Også Ullensvang har en relativt variert næringsstruktur. Jordbruket står sterkest i Kvam og Ullensvang, men har andelsmessig den samme betydningen også i Jondal, Granvin og Ulvik.

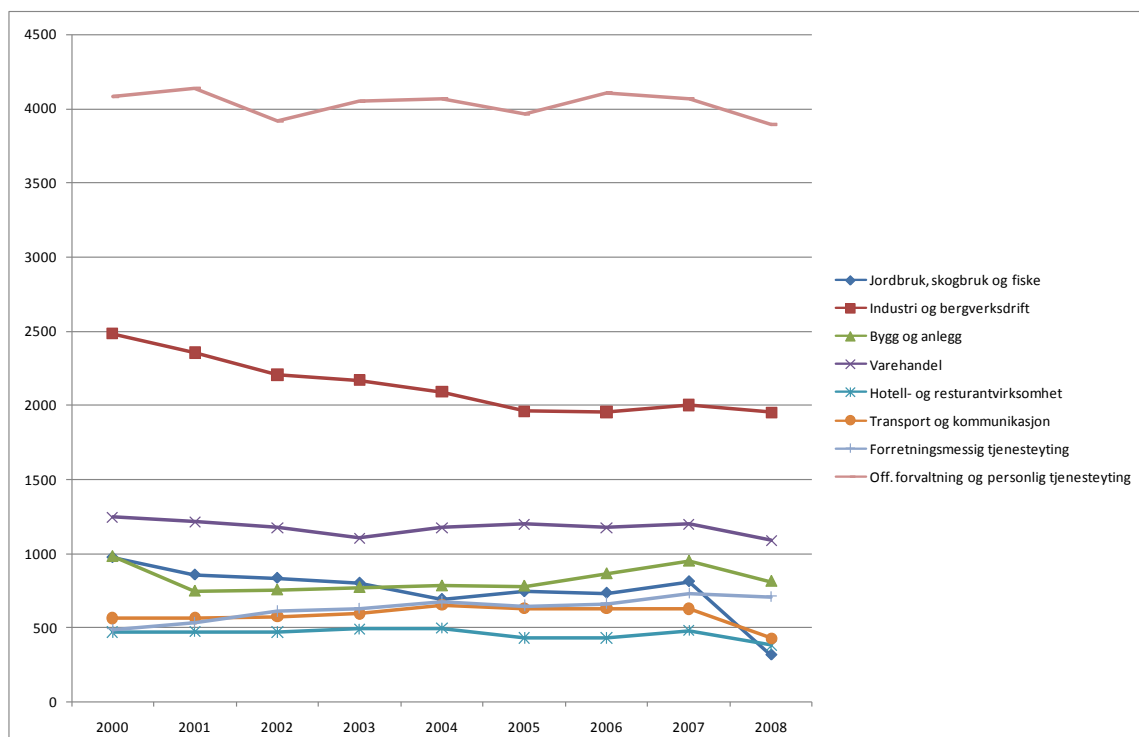
Industribedriftene hadde i 2008 nærmere 2 000 ansatte, tilsvarende 20 prosent av de sysselsatte i regionen. De fleste industriarbeidsplassene ligger i kommunene Kvam og Odda. Varehandelsbedriftene i Hardanger står for 11 prosent av sysselsettingen. Nærmere 1 100 personer arbeider innen næringen, flest i kommunene Odda, Ullensvang og Kvam. Også i Hordaland er industri og bergverksdrift større enn varehandelsnæringen, men på landsbasis er det motsatt. Hardanger har altså et sterkere innslag av industri enn landsgjennomsnittet.

Bygg og anleggsnæringen sto for 8 prosent av sysselsettingen i Hardanger i 2008. Kvam kommune har størst bygg og anleggsvirksomhet, men også kommunene Odda og Ullensvang har mange ansatte i denne næringen. Næringens betydning for sysselsetting er tilsvarende i både Hordaland og Norge generelt. Hotell og restaurant og transport og kommunikasjon sysselsetter rundt fire prosent av arbeidstakerne i Hardanger. Næringene sysselsetter henholdsvis 380 og 425 personer, og flest personer arbeider i Kvam kommune. Hotell og restaurantnæringen er andelsmessig omtrent like stor som i Norge generelt og i Hordaland, men transport og kommunikasjonsnæringen er mindre. I Norge og i fylket står transportbedriftene for rundt 7 prosent av sysselsettingen.

3.1 Utvikling i samlet sysselsetting

Samlet sysselsetting i Hardanger var 9570 personer i 2008. Dette er 1700 færre enn i 2000, da samlet sysselsetting i Hardanger var 11 270 personer.

Offentlig forvaltning og personlig tjenesteyting har fra 2000 til 2008 sysselsatt mellom 36 og 41 prosent av regionens arbeidstakere. Antall ansatte i 2008 var omtrent 3 900 personer, fem prosent færre enn i 2000 da det var ansatt 4 080 personer. Fra 2007 til 2008 gikk sysselsettingen i offentlig og privat tjenesteyting ned med over fire prosent. Kommunene Kvam og Odda har flest ansatte innen denne næringen. Odda sysselsatte i 2008 i overkant av 1 340 personer og Kvam 1 310 personer. Begge kommunene har hatt en reduksjon på mellom fire og fem prosent fra 2000 til 2008. Eidfjord og Jondal hadde henholdsvis 17 og 8 prosent færre ansatte i 2008.

Figur 9: Utvikling i sysselsetting fordelt på enkelt næringer, for perioden 2000 – 2008. Kilde SSB

Industri og bergverksdrift har sysselsatt mellom 18 og 22 prosent av regionens arbeidskraft fra 2000 og er med det den nest største næringen utenom offentlig og privat personlig tjenesteyting. I 2008 var sysselsettingsandelen 19 prosent, en liten oppgang fra årene 2005 til 2007 da 17 prosent i regionen arbeidet innen industri og bergverksdrift. Antall sysselsatte er redusert årlig siden 2000, med unntak av 2007. I 2008 var det 1 950 personer som arbeidet innen næringen, en nedgang på 21 prosent. Alle kommunene i regionen har bidratt til nedgangen, spesielt Granvin som hadde 43 prosent færre ansatte i 2008. Eidfjord og Ulvik sysselsatte på samme tid rundt 40 prosent færre.

Varehandelsbedriftene har stort sett stått for rundt 11 prosent av total sysselsetting i Hardanger fra 2000 til 2008. Nærmere 1 090 personer arbeidet innen næringen i 2008, en nedgang på 13 prosent sammenlignet med 2000. Nedgangen kom stort sett i løpet av de tre første årene og fra 2007 til 2008, da sysselsettingen gikk ned med over ni prosent. Alle kommunene bidro til nedgangen, med unntak av Kvam som økte antall ansatte med 13 prosent.

Primærnæringene og bygge- og anleggsvirksomhet har historisk sett vært to jevnstore næringer. Rundt 970 personer arbeidet innen primærnæringer i 2000, nesten ni prosent av regionens arbeidskraft. Frem til 2007 sto næringen for rundt 7 prosent av sysselsettingen, tilsvarende 810 personer. Sysselsettingsstatistikken viser et betydelig fall i sysselsettingen innenfor denne næringen i 2008, men dette skyldes mest sannsynlig at mange av disse aktørene er registrert som sysselsatt i andre næringer i en periode med svært høy aktivitet i arbeidsmarkedet.

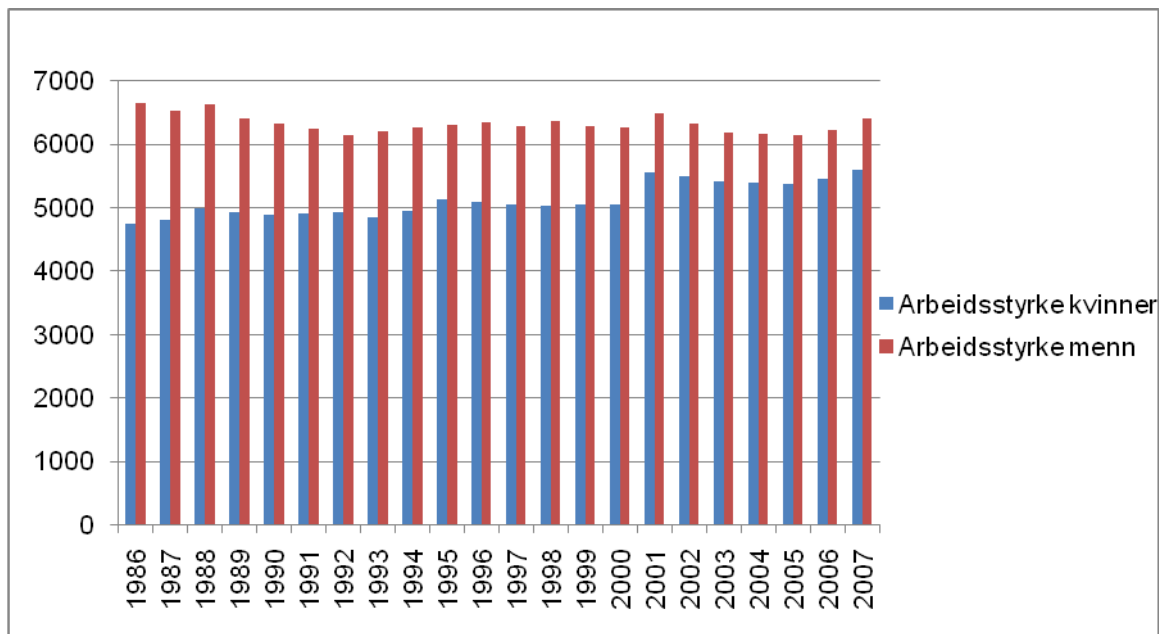
Bygge- og anleggsnæringen har stått for mellom 7 og 9 prosent av sysselsettingen i regionen siden 2000. Da arbeidet rundt 980 personer innen næringen. Negativ sysselsettingsutviklingen i Odda og Ullensvang førte til nærmere 24 prosents reduksjon i 2001. Frem til 2005 holdt sysselsettingsnivået seg stabilt, for så å stige med rundt 10 prosent de neste to årene. Bygge- og anleggsnæringen er svært konjunktursensitiv og i 2008 merkes et skift i markedet. Redusert aktivitet i boligmarkedet og usikkerhet knyttet til videre markedsutvikling førte til en nedgang i antall ansatte på 14 prosent fra 2007 til 2008. Odda har vært den største kommunen innenfor bygg og anlegg i Hardanger regionen, men fra 2006 har Kvam vært jevnstor. Begge kommunene sysselsatte rundt 250 personer innen bygg og anlegg i 2008.

Forretningsmessig tjenesteyting hadde i 2008 omtrent 710 ansatte, 45 prosent flere enn i 2000. Næringen er blitt stadig viktigere for Hardanger og sysselsatte i 2008 nærmere 7,5 prosent av arbeidskraften mot 4,5 prosent i 2000. Kommunene Kvam, Odda og Ullensvang sysselsetter flest, og har alle hatt vekst i løpet av de åtte siste årene. Veksten er likevel andelsmessig mindre enn veksten innenfor denne næringen i resten av Hordaland og på landsbasis.

Hotell- og restaurantvirksomhet sysselsatte nesten 4 prosent av arbeidskraften i Hardanger i 2008. Næringen har holdt seg stabilt på rundt fire prosent fra 2000, men sysselsatte nærmere 20 prosent færre i 2008. Bedrifter innen transport og kommunikasjon hadde størst betydning for regionen frem til 2007 da næringen sto for mellom fem og seks prosent av sysselsettingen, mot 4,5 prosent i 2008. Næringen sysselsatte 560 personer i 2000 mot 425 personer i 2008, en reduksjon på 24 prosent.

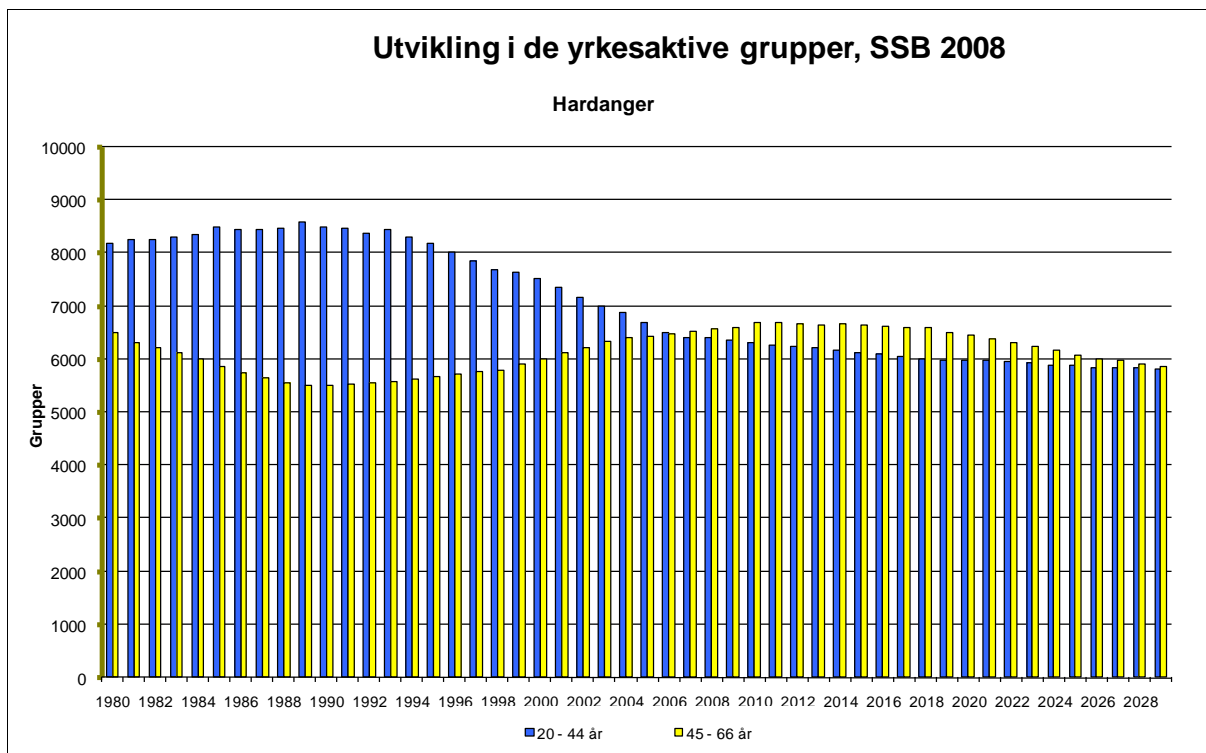
4 ARBEIDSMARKED

4.1 Arbeidsstyrke

Figur 10: Utvikling i arbeidsstyrken i perioden 1986 - 2000. Kilde: Panda/SSB

Hardangers totale arbeidsstyrke var i 2007 på nesten 12 000 personer. Med arbeidsstyrke menes summen av sysselsatte og arbeidsledige personer i alderen 15 til 74 år. 53 prosent av arbeidsstyrken i regionen var menn og 47 prosent kvinner. Antall menn i arbeidsstyrken har frem til 2007 sunket med fire prosent, mens antall kvinner derimot har økt med 18 prosent. Den mannlige andelen av arbeidsstyrken var i 1986 på 58 prosent, og den kvinnelige på 42 prosent. Hardangers arbeidsstyrke var i 1986 på 11 400 personer, og har frem til 2007 steget med nesten 600 personer eller fem prosent.

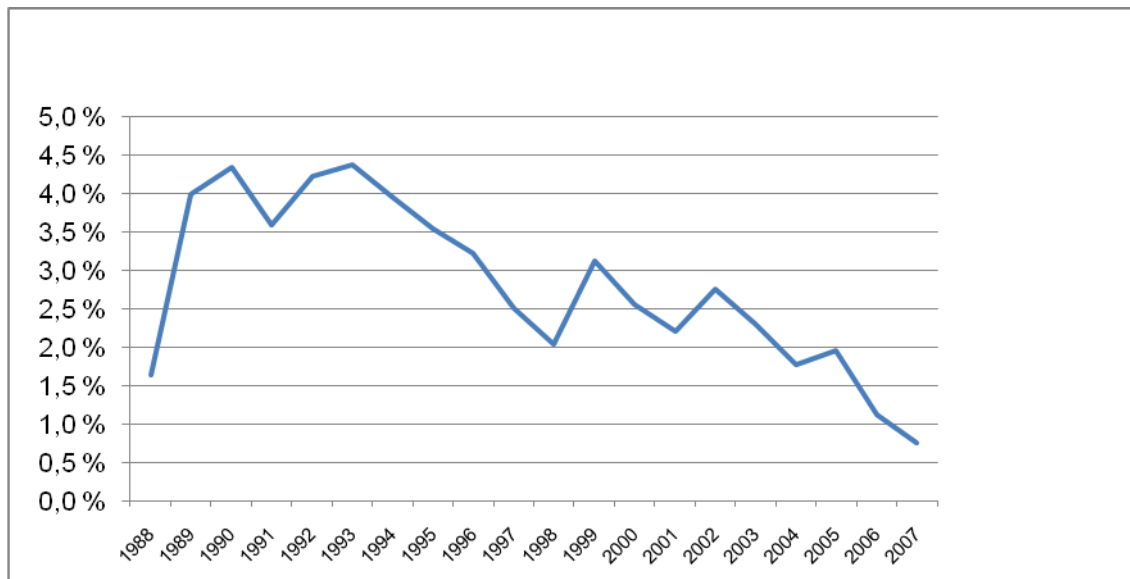

Figur 11: Utvikling i aldersgruppene 20-66 år fram mot 2029. Kilde Panda/SSB

Fra 1980 har totalt antall yrkesaktive i alderen 20 til 44 år vært en del større enn yrkesaktive mellom 45 og 66 år. I skiftet mellom 80- og 90-tallet var differansen høyest, og det var 3 000 flere yrkesaktive personer i alderen 20 til 44 år. Denne forskjellen er blitt mindre med årene og gruppene var jevnstore i 2007. Estimert utvikling i gruppene frem mot 2029, viser at gruppen mellom 45 og 66 år forventes å øke i årene fram til 2018 for så å avta gradvis. Gruppen 20-44 år forventes å ha en fortsatt negativ utvikling gjennom hele prognoseperioden.

4.2 Arbeidsledighet

Regionens samlede sysselsetting har vært noe varierende år for år. Fra 1986 til 1989 var det omtrent 10 000 sysselsatte personer i Hardanger. Arbeidsledigheten steg fra 1,6 prosent i 1988 til fire prosent da sysselsettingen begynte å gå nedover i 1989. 9 300 personer og 7,5 prosent færre hadde arbeid i regionen i 1994. Ledigheten hold seg på rundt 4 prosent frem til 1995 da sysselsettingen igjen oversteg 10 000 personer og arbeidsledigheten begynte å synke. I 2007 var det nærmere 11 000 sysselsatte personer i regionen, en økning på nesten 17 prosent fra bunnåret 1994, og ledigheten var helt ende i 0,8 prosent.

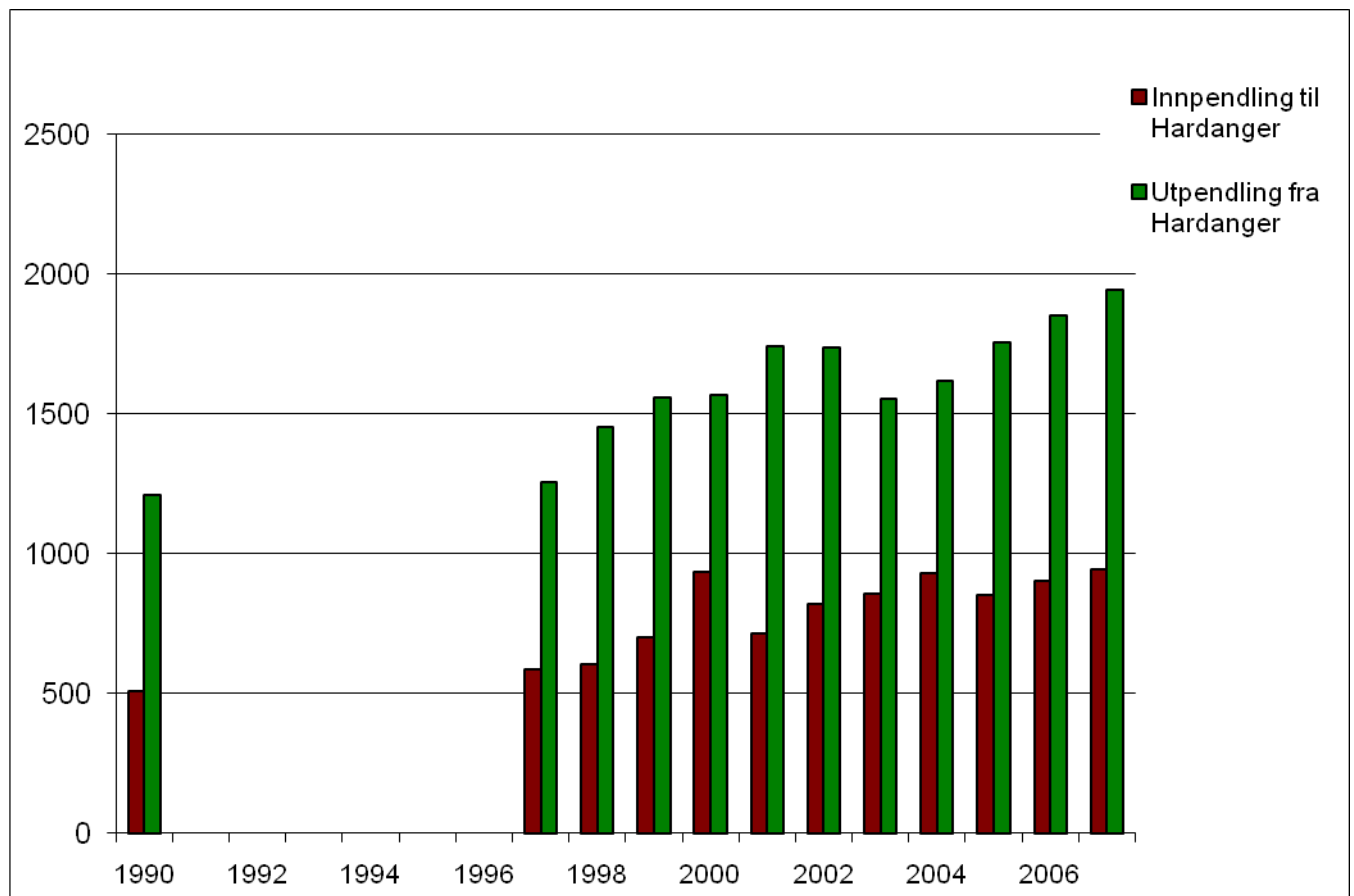
Figur 12: Gjennomsnittlig arbeidsledighet i Hardanger i perioden 1988 - 2007. Kilde: Panda/SSB.

Utviklingsforløpet for arbeidsledighet mellom menn og kvinner har vært omtrent likt siden 1988, men det har generelt vært dobbelt så mange arbeidsledige menn. Den tydelige økningen i ledigheten som skjedde i 1989, gikk spesielt hardt utover menn i alderen 60 til 64 år. Også menn mellom 20 og 34 år fikk spesielt merke denne utviklingen. Her ser en tydeligst sporene etter nedgang i sysselsetting innenfor tradisjonelt mannsdominerte industriarbeidsplasser.

I årenes videre forløp har det tradisjonelt sett vært disse gruppene som har hatt høyest ledighet. I og med at arbeidsledigheten gikk ned og var på et lavere nivå etter årtusenskiftet, har fordelingen mellom aldersgruppene de siste årene blitt mye jevnere. Den samme tendensen ser vi hos kvinnene. De siste årene har arbeidsledigheten i Hardanger vært svært lav.

4.3 Pendling

Utvikling i arbeidsmarked og arbeidsledighet slår ut i innbyggernes pendlermønster. Fra 1997 til 2007 har både inn- og utpendling til Hardanger vært økende. Utpendlingen har mer enn doblet seg i denne perioden. Nesten 1 950 personer pendlet ut fra regionen i 2007.

Figur 13: Inn og utpendling fra Hardanger i perioden 1997 - 2007. Kilde Panda/SSB (tall for perioden 1991-95 mangler i tallgrunnlaget)

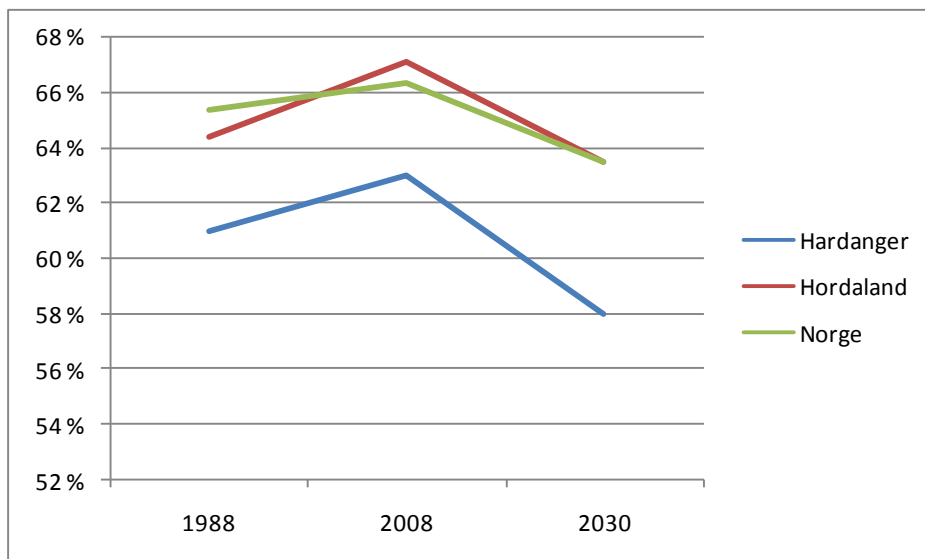
Den største utpendlingen går fra Kvam, Odda og Ullensvang. Nesten en tredjedel av regionens utpendlere reiser til Bergen, 12 prosent er offshorearbeidere og 11 prosent pendler til Voss. Innpendlingen har økt med 60 prosent fra 1997. I overkant av 940 personer pendlet til Hardanger i 2007. Kommunene Odda, Kvam og Ullensvang mottar flest innpendlere, og pendlerne er hovedsakelig registrert med bostedskommune i Bergen, Voss, Kvinnherad og Fusa. I tillegg kommer pendling internt mellom Hardanger kommunene. Odda, Jondal og Ullensvang mottar flest pendlere fra egen region.

Økningen i utpendling viser at den funksjonelle arbeidsmarkedsregionen blir større, og at det er flere som finner det mulig å kombinere arbeidsplass utenfor regionen med bolig innenfor regionen. Denne økningen er viktig i forhold til å kunne etablere kollektivtilbud til pendlerne, ved at markedsgrunnlaget for slike løsninger blir styrket. Slik kan det etableres positive spiraler der flere velger Hardanger som bosted, selv om de har sin arbeidsplass utenfor regionen. Den økte innpendlingen er også viktig for næringslivet i Hardanger, og det bør stimuleres til ytterligere økning i tiden som kommer.

4.4 Utvikling i potensiell arbeidsstyrke

Baser på befolkningsframskrivningen som er gjort i kapittel 2 i rapporten, vil befolkningen i aldersgruppen 16-66 år ha en avtagende andel av den samlede befolkningen i regionen. Den samme tendensen vil også gjøre seg gjeldende i Hordaland og på landsbasis, men

tendensen er vesentlig sterkere i Hardanger (se figur 14). Denne utviklingen vil ha betydning for tilbudssiden i arbeidsmarkedet i tiden som kommer.

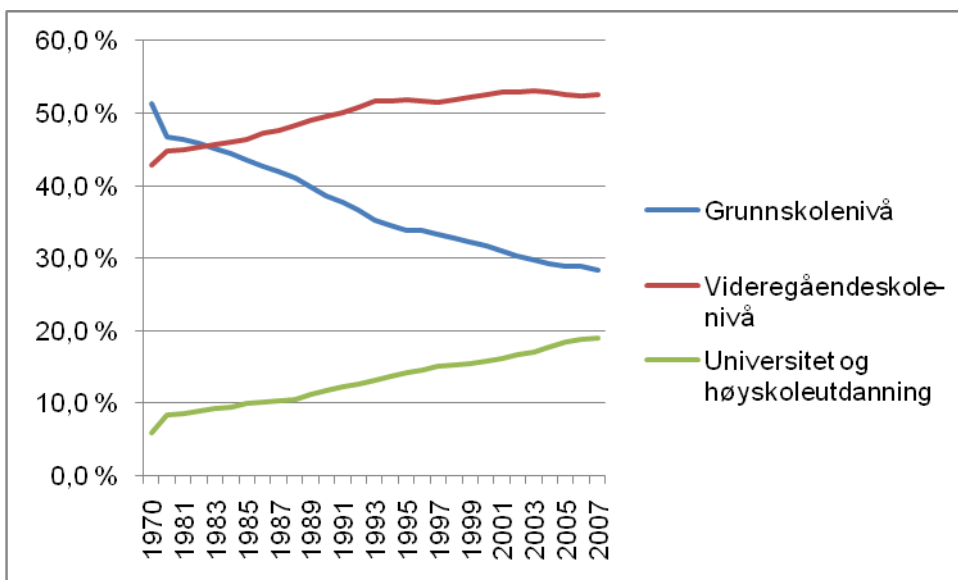

Figur 14 Utvikling innenfor aldersgruppen 16 -66 år, fra 1988 til 2030.

For Hardanger utgjør aldersgruppen 16-66 år om lag 14 300 personer i 2008, mens den forventes å bli redusert til 12 600 i 2030.

5 UTDANNINGSNIVÅ OG KOMPETANSEBEHOV

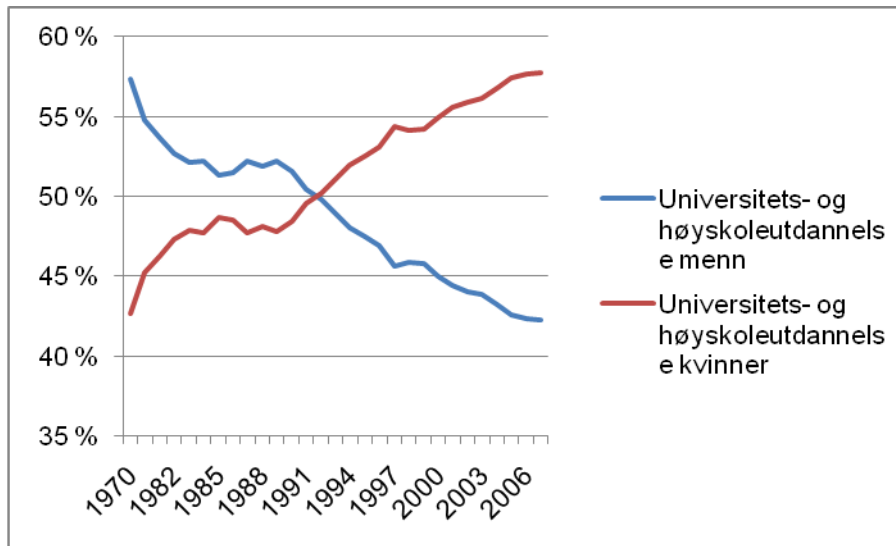
5.1 Utdanningsnivå

Figur 15: Befolkningen over 16 år etter utdanningsnivå. Hardanger 2007. Kilde: SSB

19 prosent av Hardangers befolkning over 16 år hadde universitets- eller høyskoleutdanning i 2007. Dette er omtrent på nivå med gjennomsnittet for landets distriktskommuner. I storbyregionene ligger denne andelen på nærmere 30 prosent. Gjennomsnittet for Hordalandskommunene er en andel på 27 prosent.

Nesten 53 prosent av Hardangers befolkning hadde videregående skole som høyeste utdanningsnivå i 2007, mens 28 prosent har bare grunnskole som formell utdanning. Sammenlignet med gjennomsnittet for landets distriktskommuner kommer Hardanger klart positivt ut, med en vesentlig høyere andel med videregående utdanning i forhold til personer med grunnskole som høyeste utdanningsnivå. I distriktskommuner for øvrig ligger andelen på 44 prosent med videregående utdanning og 36 prosent med grunnskole.

Figur 16: Kjønnfordeling for personer med universitets- eller høyskoleutdanning fra 1970 – 2007. Kilde: SSB

Det er klart flere kvinner enn menn med universitets- eller høyskoleutdanning i Hardanger, og slik har det vært helt siden begynnelsen av 1990-tallet. Også på landsbasis er det flere kvinner med høyere utdanning, men kvinneandelen i Hardanger er noe høyere enn landsgjennomsnittet som er på 55 prosent.

6 BEDRIFTENES EGEN VURDERING AV UTVIKLINGEN

For å se nærmere på hvordan bedriftene vurderer kompetansebehov og rekrutteringsutfordringer, har vi hentet inn data fra bedriftsundersøkelsene som er gjort for Næringsbarometeret for Hordaland og Sogn og Fjordane, samt gjennomført intervju med et utvalgt bedriftsledere i regionen. Undersøkelsene gir ikke et uttømmende svar på hvilke rekrutteringsutfordringer og kompetansebehov man finner blant bedriftene i regionen, men det gir et bilde på hva som er sentrale utfordringsområder.

Bedriftsundersøkelsen som ligger til grunn for Næringsbarometeret for våren 2009 ble gjennomført i februar 2009. Den ble besvart av 156 bedrifter fra Hardanger og Voss. Vi har benyttet denne undersøkelsen til å se nærmere på hvilke utfordringer bedriftene selv trekker fram som sentrale for egen utvikling.

Nærmere 25 prosent av bedriftene melder at de har ubesatte stillinger som konsekvens av problemer med å rekruttere arbeidskraft. Det er særlig innenfor varehandel, hotell- og restaurantnæringen og offentlig og privat tjenesteproduksjon at problemene oppleves sterkest. Over 40 prosent av bedriftene som melder om problemer med å rekruttere relevant arbeidskraft, mener at dette har ført til at bedriften har færre ansatte enn de ideelt skulle hatt.

I vårens bedriftsundersøkelse ble bedriftene bedt om å spesifisere hvilke yrkeskategorier de har størst problemer med å rekruttere. Det er 35 bedrifter som har svart på dette, og resultatene er gjengitt i tabell 1.

Elektrikere, elektronikere o.l	1
Leger	10
Vernepleiere	2
Anleggsmaskinførere	6
Andre yrker innen undervisning og pedagogisk arbeid	4
Bilmekanikere	1
Buss- og sporvognførere	2
Energimontører	1
Førskolelærere	2
Motormekanikere	1
Polititjenestemenn	2

Tabell 1: Yrker med rekrutteringsutfordringer. Kilde: Bedriftsundersøkelsen for næringsbarometeret, våren 2009

For mange bedrifter har rekruttering av utenlandsk arbeidskraft vært en viktig kilde til rekruttering i de siste årene, i en periode med stort press i arbeidsmarkedet. Nærmere 30 prosent av bedriftene fra Hardanger og Voss som har svart i undersøkelsen, melder at de har rekruttert utenlandsk arbeidskraft de siste årene. Selv om denne andelen er noe lavere enn for resten av fylket, utgjør utenlandsk arbeidskraft altså en viktig rekrutteringskilde også for næringslivet i Hardanger.

Bedriftslederne vi har intervjuet i tilknytning til denne undersøkelsen, melder om at rekrutteringsutfordringene er størst knyttet til medarbeidere med høyere utdanning, innenfor teknologi (ingeniører), salg, markedsføring og logistikk. I forhold til rekruttering av produksjons-medarbeidere, oppleves ikke dette som en utfordring. Flere av produksjonsbedriftene har de løst deler av sin kompetanseutfordring gjennom interne opplæringsprosjekt, ofte i samarbeid med videregående skoler i regionen.

Innenfor kommunesektoren meldes det også om utfordringer knyttet til rekruttering av ingeniører og økonomer. De peker også på at de vil ha et gradvis økende behov for personell innenfor utdanning og helse- og omsorgssektoren i takt med aldersavgang. Leger og sykepleiere er særlig fokusert, men også lærere.

Både bedriftsledere og kommuneledere peker på at størrelsen på arbeidsmarkedet er en utfordring i forhold til å rekruttere personer med høyere utdanning. Selv om de enkelte arbeidsplassene fremstår som attraktive, er det for få stillinger totalt sett.

Tilgang på kompetent arbeidskraft vurderes som viktig eller svært viktig av 70 prosent av bedriftene i regionen. Bedriftsledere vi har intervjuet i forbindelse med denne rapporten, understreker viktigheten av dette, og adresserer kommunene i forhold til å stimulere til bolyst og jobbe aktivt med rekruttering av nye innbyggere. I den forbindelse etterlyser de tiltak som kan gjøre det enklere for personer å bosette seg i regionen, så som større tilbud av utleieboliger og flere sosiale møteplasser. Et dårlig fungerende boligmarked er en utfordring i deler av regionen, noe som gjør risiko ved husbygging stor. Her kan husbyggere risikere at de ikke vil få dekket byggekostnadene ved et eventuelt salg av boligen.

Behov for større grad av interkommunalt samarbeid og samling om færre, men sterkere senterområder, er også blant områdene som bedriftslederne er opptatt av. I dette ligger et ønske om å bygge opp om et fåtall regionsentra som bli store nok til å gi et godt servicetilbud innenfor handel, personlig service og kultur- og uteliv. Eller som en av respondentene uttalte det: "I Hardanger har vi arbeidsplasser nok til å skaffe oss brød, men vi mangler litt mer sirkus!"

7 REKRUTTERINGSUTFORDRINGER OG KOMPETANSEBEHOV

Sysselsettingen i Hardangerregionen er i dag høy og arbeidsledigheten er lav. Kombinert med en nedadgående befolkningstrend vil regionen møte utfordringer knyttet til å rekruttere medarbeidere til både eksisterende og fremtidig arbeidsmarked. Kunnskap om det lokale arbeidsmarkedet og samarbeid mellom utdanningssektoren og næringsliv er derfor viktig for å sikre seg nok og riktig arbeidskraft i fremtiden. Det vil også være viktig for regionen å drive målrettet rekruttering både av nye virksomheter og spesialisert arbeidskraft.

7.1 Servicenæringene blir stadig mer sentrale

Hardanger er en region preget av landbruk og industri, med en relativt beskjeden privat servicesektor. Både landbruk og industri er næringer der sysselsettingsbehovet er stabilt eller nedadgående, gjennom stadig rasjonalisering og effektivisering. Det er derfor lite trolig at det er her de største rekrutteringsutfordringene vil ligge i årene som kommer.

Den mest sentrale rekrutteringsutfordringen vil snarer knytte seg til å utvikle en sterkere servicesektor i regionen. Denne sektoren er viktig, både i forhold til å skape et attraktivt arbeidsmarked i regionen, og i forhold til å ha et godt tjenestetilbud til regionens befolkning og næringsliv. Det er klare klyngefordeler innenfor denne næringen, i den forstand at tjenesteprodusenter styrker hverandre gjennom samlokalisering. Handlegatene i sentrumskjernen er det klassiske eksempelet på dette, men også virksomheter innenfor forretningsmessig tjenesteyting søker sammen både for å kunne samhandle med hverandre og øke felles kundetilstrømning.

Servicenæringene er som regel avhengig av en viss markedskonsentrasjon for å overleve. Det er mulig å skaffe seg et levebrød som frisør i et lite bygdelag, dersom man ikke har fast ansatte og kan drive salong i en del av privat bolig. Men skal man forsvare investeringer i næringslokale og drive med flere fast ansatte, må konsentrasjonen av kunder være vesentlig større.

For å sikre et robust og sterkt servicetilbud er det derfor viktig å satse videre på oppbygging av regionale sentra som kan skape tilstrekkelig markedskonsentrasjon. Dette kan en gjøre gjennom å drive aktiv rekruttering av enkelte tjenestetilbud, som utgangspunkt for å styrke det tilbudet som allerede ligger i regionsentrene. Hvilke tilbud og tjenester som mangler, må vurderes ut fra drøftinger med eksisterende tjenestetilbydere i de sentrale sentrene i regionen.

7.2 De frie yrkene

Privatpraktiserende leger, tannleger, jurister o. l er en viktig del av regionens samlede tjenestetilbud. Det at en relativt stor andel av landets samlede arbeidsstyrke er over 50 år vil

om noen år medføre at det vil bli et stort erstatningsbehov innenfor flere av disse yrkene. Det utdannes for eksempel for få tannleger i forhold til hvor mange som går av med pensjon i årene fremover.

Personer med denne typen utdannelse har mange muligheter når de skal etablere praksis, og det vil mest sannsynlig være behov for aktiv rekruttering av også denne typen tjenestetilbydere i årene som kommer.

7.3 Forretningsmessig tjenesteyting

Hardanger har relativt få bedrifter innenfor forretningsmessig tjenesteyting. Basert på informasjon fra SSB sitt bedriftsregister, er bare rundt 7 prosent av samlet sysselsetting knyttet til denne næringen i regionen. Som for personrettet tjenesteyting, er også forretningsmessig tjenesteyting en næring som vokser og trives best når den er samlokalisert med andre, ikke minst for å kunne gjøre det enklere å rekruttere de rette medarbeiderne.

I de fleste regioner er fremveksten av forretningsmessig tjenesteyting en konsekvens av at de store produksjonsvirksomhetene stykker opp sin aktivitet, og baserer seg på kjøp av tjenester snarere enn å ha tjenesteproduksjonen innenfor eget tak. Med basis i et sterkt lokalt marked, kan slike virksomheter på sikt utvikle seg til å favne både et større regionalt og også et nasjonalt marked.

Forretningsmessig tjenesteyting er i større grad enn andre næringer avhengig av personer med høyere utdannelse. Her må regionen være forberedt på en økende konkurranse om den rette arbeidskraften, særlig knyttet til personer med bakgrunn i realfag, der man allerede i dag ser rekrutteringsproblemer i regionen.

Stadig mer av veksten innenfor denne sektoren er knyttet til bruk og utvikling av informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT). Dette er en teknologi som er særlig viktig for regioner som Hardanger, fordi den bidrar til å redusere avstandsulemper i forhold til sentrale markeder. Regionen bør derfor ha et særlig fokus rettet mot personer med denne typen kompetanse.

7.4 Offentlig sektor

Offentlig tjenesteyting, knyttet til undervisning og helse og omsorgssektoren er en annen stor gruppe som vil ha behov for ny arbeidskraft i årene som kommer. Utfordringen ligger i å rekruttere flere innen yrkesgrupper som i fremtiden vil ha et stort erstatningsbehov, så som lærere og helsepersonell. Hardanger vil også møte en annen utfordring når den eldre delen av befolkningen blir større. Flere eldre og spesielt flere eldre over 80 år vil kreve mer av det offentlige tjenestetilbudet. Det vil bli behov for flere sykehjemsplasser, utvidet eldreomsorg etc., og det skaper et økt behov for kompetent arbeidskraft spesielt innen helse- og omsorgssektoren. Allerede i dag er det flere kommuner som sliter med å få tak i sykepleiere og dette problemet vil bare tilta med årene.

8 HARDANGERREGIONENS STERKE OG SVAKE SIDER

8.1 Regionale særpreg og fortrinn

8.1.1 Naturbaserte fortrinn

Hardanger har en rekke naturbaserte fortrinn som allerede er, og også fremover vil utgjøre et viktig næringsgrunnlag for regionen. Vannkraft utgjør viktige inntektskilder for kommunene og er et sentralt utgangspunkt for industriproduksjon i flere deler av regionen. Jordbruk, og da særlig fruktproduksjon, har lange tradisjoner, sterk organisering og stort potensial innenfor nisjeproduksjon.

Også andre naturressurser som skog, sand, grus og stein, er - og vil fortsatt være, sentrale utgangspunkt for næringsaktivitet i regionen.

Hardanger er også preget av unike landskapstrekk som oppleves som svært eksotiske og vakre, og som opprettholder en sterk turiststrøm til regionen. Dette blir i tillegg forsterket ved at kulturlandskapet i store deler av regionen både har beholdt sin opprinnelige karakter, samtidig som det er bebodd og i faktisk drift. Dette gjør at regionen har et særlig fortrinn i forhold til turister på jakt etter autentiske miljø.

8.1.2 Hardanger som sterk merkevare

Hardanger er et sterkt merkevarebegrep innenfor en rekke markeder. Det er en merkevare som gir assosiasjoner til vill natur, sterke kulturtradisjoner, frukt, laksefiske, brevandring og fjordopplevelser.

Merkevaren er sterk både nasjonalt og internasjonalt, og bør dyrkes og videreutvikles med stor aktsomhet. Feilaktig og ukritisk bruk av merkevaren Hardanger kan gi slitasje, og på sikt være med å ødelegge styrken i merkevaren. Her er det mye å lære av sterke europeiske regioner som Champagne og Parma, som har drevet svært bevisst merkevarebygging for sine sentrale produkter.

8.1.3 Solid arbeidsstyrke med sterk industriell tradisjon

I tillegg til å være et typisk landbruksdistrikt, har Hardanger også sterke industritradisjoner. Industristruktur og skiftkultur ligger i blodet til svært mange hardinger, og gjør regionen godt rustet for fortsatt satsing på så vel prosessindustri som annen produksjonsindustri. Mange arbeidsgivere fremholder stabil arbeidskraft som en viktig styrke for regionen.

8.1.4 Relativ nærhet til Bergen

For Hardanger utgjør også den relative nærheten til Bergen er klar styrke, selv om dette er en faktor som gjerne er mer viktig for ytre Hardanger enn indre deler av regionen. Nærheten til landets nest største by gir tilgang til et større arbeidsmarked for egne innbyggere (utpendling), og åpner opp et større arbeidsmarked for næringslivet i Hardanger (innpendling). Det gir også nærhet til en type sosial og kulturell infrastruktur som Hardanger aldri vil kunne bygge opp selv.

8.2 Regionale utfordringer

8.2.1 Utflytting, forvitring og rekrutteringsutfordringer

Hardanger har hatt en negativ befolkningsutvikling de siste 20 årene, og er etter hvert preget av gradvis forvitring og forgubbing (vekst i andel eldre i forhold til andel yngre i regionen). Opprettholdelse av en levedyktig befolkning, og en arbeidsstyrke som kan sikre arbeidstakere til regionens arbeidsplasser har delvis vært - og vil fortsatt være - en sentral utfordring for regionen. Stabilisering av folketall er også en viktig forutsetning for opprettholdelsen av den delen av regionens næringsliv som leverer varer og tjenester til private husholdninger. Mange av disse vil miste sitt markedsgrunnlag om befolkningen faller under et visst nivå.

Særlig har regionen utfordringer knyttet til rekruttering av personer med høyere utdanning. Siden markedet for denne typen arbeidskraft er relativt lite i regionen, vil det oppleves som mindre attraktivt, og det vil også være utfordringer knyttet til at det som regel er to personer med høyere utdanning som skal ha jobb samtidig.

8.2.2 Ensidige industristruktur

Selv om Hardangerindustrien er allsidig, er det fremdeles slik at en relativt stor del av samlet sysselsetting er knyttet til et fåtall store virksomheter innenfor prosessindustrien – både direkte men også indirekte gjennom tjenesteleveranser. Når disse bedriftene gjennomgår vanskelige perioder, får det derfor store konsekvenser for det samlede arbeidsmarkedet i kommune. Områder preget av få, store hjørnesteinsbedrifter innenfor industrien er også normalt mindre robuste i forhold til rask omstilling, enn områder preget av færre og mindre produksjonsvirksomheter.

8.2.3 Distriktsutfordringer

Det er få steder i Hardanger der man har en sterk nok befolkningskonsentrasjon til å opprettholde et tilfredsstillende tilbud innenfor spesialisert handel og tjenestetilbud. De regionale sentrene blir for svake, og utarmes ytterligere ved at de ofte ikke stimuleres til vekst og utvikling av sine omland. I samtaler med sentrale arbeidsgivere i regionen, framholdes det som et problem at kommunene legger for liten vekt på å samle kreftene til felles tak.

Bedriftslederne etterlyser flere sosiale møteplasser, et større tilbud av utleieboliger og sterkere regionale sentra som dermed kan tilby et bredere spekter av varer og tjenester til sitt omland.

8.3 Nasjonale og globale utviklingstrekk og trender

Som en del av forståelsen av Hardangers potensial for næringsutvikling, vil vi også peke på et utvalg trender og utviklingstrekk, som kan forventes å påvirke utviklingen av Hardanger de kommende årene.

8.3.1 Sentralisering og urbanisering

Det har pågått en vedvarende sentralisering i Norge de siste 30 årene. De store byområdene vokser, mens distriktsområdene har hatt en negativ befolkningsutvikling.

Befolkningsutviklingen i Hardanger de siste 20 årene er et godt eksempel på denne utviklingen. Parallelt ser man en tendens til den samme urbaniseringen innenfor distriktsregioner også, ved at regionsentrene vokser på bekostning av omlandskommunene.

Rasjonalisering i jordbruket og økende utdanningsnivå i befolkningen er sentrale faktorer for å forklare sentraliseringen. I takt med økende utdanningsnivå i befolkningen er det stadig flere unge som utdanner seg bort fra hjemstedet sitt. Arbeidsmarkedet for personer med høyere utdanning blir for lite, og oppleves derfor som lite attraktivt ved beslutning om etablering. Denne utfordringen forsterkes ved at det som oftest er to personer med høyere utdanning som skal finne arbeid samme sted.

Både som en årsak og som en konsekvens av sentralisering kommer bortfall av et velfungerende boligmarked. I deler av regioner kan man risikere at byggekostnaden på et hus er høyere enn markedsprisen, og at man derfor løper en stor risiko ved etablering. Dette kan være en barriere for mange som kunne tenke seg å flytte ut av de sentrale områdene.

Manglende sentralisering gjør det også vanskelig for mange distriktssentra å opprettholde et tilfredsstillende tjenestetilbud, noe som også teller negativt ved beslutning om etablering

8.3.2 Globalisering

Globalisering og økende internasjonal handel har vært bakgrunnen for den vedvarende økonomiske oppturen vi har hatt de siste årene. Selv om internasjonal finanskrise og påfølgende nedgangskonjunktur har ført til en avdemping av aktiviteten på mange markeder, vil den internasjonale arbeidsdelingen fremdeles være en sentral del av vår økonomiske utvikling.

I en global sammenheng er Norges mest sentrale naturressurser olje og gass, tilgang på rimelig vannkraft og mineralressurser. I tillegg har vi begrenset tilgang til arbeidskraft, noe som har tvunget fram en omfattende effektivisering og automatisering innenfor de fleste produksjonsvirksomhetene våre.

Kraftkrevende industri er en sentral faktor for sysselsetting og verdiskaping i Hardanger. Det er grunn til å frykte at nedgangskonjunktoren som vi nå står ved starten av, vil føre til nye runder med avskalling i internasjonal industri. Dette må også forventes å ramme Hardanger. Fordelen er at de anleggene som overlever, vil være vesenlig bedre rustet til å stå sterkt i den videre internasjonale konkurransen.

8.3.3 Aldrende befolkning

Over hele Europa vil man de kommende tiårene oppleve en kraftig aldring av befolkningen. Kombinasjonen av svært lave fødselsrater og økende levealder vil på sikt føre til en stadig aldrende befolkning, en relativ nedgang i andelen av den totale befolkningen i yrkesaktiv alder og en forskyvning i arbeidsstyrken fra yngre til eldre arbeidstakere. For mange europeiske land er det innvandring som har sikret en positiv befolkningsutvikling de siste årene.

Konsekvensene for arbeidsmarkedet av en aldrende befolkning er flere.

- En lavere andel av den totale befolkningen vil være i arbeidsfør alder
- En høyere andel av arbeidsstyrken vil kunne forventes å være på helserelaterte ytelser på grunn av aldringen i den yrkesaktive befolkningen

- Økt behov for arbeidskraft innenfor helse- og omsorgssektoren i takt med veksten i aldersgruppen over 80 år.

Tiltak som stimulerer flere til å stå lenger i arbeid og tilrettelegging for at flere kan delta i arbeidslivet vil derfor stå sentralt i den videre utviklingen.

En aldrende europeisk befolkning innebærer også mange muligheter, ikke minst innenfor reiselivsnæringen. Mange av disse vil være pensjonister med god helse og stor kjøpekraft.

8.3.4 IKT fjerner avstandsulemper

Utviklingen innenfor informasjons- og kommunikasjonsteknologien opphever mange av distriktenes avstandsulemper. Fjernstyring, virtuelle kontor og satelittkommunikasjon opphever geografis lover og åpner for så vel nye arbeidsmarkeder som næringsmuligheter.

Samtidig er det viktig å understreke at tilbud av en velfungerende IKT infrastruktur er i ferd med å bli en "hygienefaktor", som forventes å være en del av det grunnleggende tilbudet i en region, på lik linje med et velfungerende renovasjonssystem. Regionene som ikke tilbyr tilfredsstillende infrastruktur innenfor disse områdene vil få en absolutt etableringsulempe.

8.3.5 Jakten på det autentiske

I takt med den økende sentraliseringen og urbaniseringen, er det også en stadig større andel av befolkningen som er på jakt etter de kvalitetene som landsbygda betraktes å ha monopol på. I dette ligger sterke internasjonale trender som etterspørsel etter særpregede regionale nisjeprodukter og kultur- og naturbasert tursime.

Det er også mange som ønsker seg ut av trengselen som oppstår i de store byområdene, og som aktivt søker seg ut av de urbane områdene. De siste årene har det f.eks vært en jevn strøm av nederlendere til ulike distriktsområder i Norge.

Både i forhold til produksjon av autentiske produkter (mat og husflid), tilbud av et autentisk reisemål (geoturisme) og tilbud av et særpreg og autentisk bomiljø vil det ligge mange muligheter for distriktsområdene i årene som kommer.

9 HARDANGERREGIONENS UTVIKLINGSMULIGHETER

Det vil være en rekke utviklingsmuligheter for en region som Hardanger, men det avgjørende for om disse realiseres, står og faller på om regionen klarer å opprettholde en levekraftig befolkning, sterke regionale sentra og gode kommunikasjonskanaler til de større arbeids- og tjenesteområdene i Bergen. Vi har derfor valgt å utforme dette siste avsnittet mer som en samling utviklingsstrategier enn som et forsøk på en uttømmende listing av utviklingsmuligheter.

9.1 Intern sentralisering – styrking av de sterkeste sentrene

Det blir svært viktig for Hardanger å bygge opp sterke regionsentra, for å demme opp for konkurransen fra de større sentrene i fylket. Sterke regionsentra vil være en viktig forutsetning for vekst innenfor tjenesteytende sektor, ved å sikre et marked som er stort nok

for at spesialisert handel og sentrale kultur- og utelivstilbud kan overleve og utvikle seg videre. Sterke regionsentra vil også ha et velfungerende boligmarked og kunne tilby et større utvalg av etableringsmuligheter for personer som ønsker å flytte til regionen.

Dette krever et sterkt regionalt samarbeid, der den enkelte kommune må være villig til også å bidra til utvikling i nabokommunen på veien mot felles mål. Samtidig er det viktig å ha for øye at en slik regional arbeidsdeling ikke innebærer at all ny bosetting skal komme i regionsentrene. Det er her også snakk om et samspill mellom senter og omland.

9.2 Målrettet rekruttering av ”anti-urbanister” og tilrettelegging for pendling

Befolkningsutviklingen må stabiliseres for å unngå forvitring av regionen. Økt innflytting er et viktig virkemiddel, men det vil kreve lang og aktiv innsats for å gi resultater. Regionen bør særlig rette seg mot den gruppen som aktivt søker seg ”ut av trengselen”, og som tiltrekkes av de kvaliteter som Hardanger har å by på.

Et viktig virkemiddel kan være å etablere felles rekrutteringskampanjer, der næringsliv og offentlig sektor går sammen om å synliggjøre hvilke karrieremuligheter som ligger i regionen. Dette kan vise seg spesielt effektivt i forhold til å synliggjøre arbeidsmarkedsmuligheter for personer med høyere utdanning.

Regionen må også utvikle strategier for god integrering av innflyttere, slik at igangsatte rekrutteringstiltak blir mest mulig effektive. Et viktig første tiltak er å sikre at personer som har kommet til regionen som arbeidsinnvandrere de siste årene blir tatt vare på, selv om arbeidsmarkedet i en periode blir mer anstrengt.

Parallelt med satsing på innflytting, bør man også legge til rette for pendling – både ut fra og inn til regionen. Begge deler vil være viktig for opprettholdelse både av arbeidskrafttilbudet og bosettingen i regionen. Velfungerende pendlerruter vil også forenkle tilgangen til vare- og tjenestemarkedet i storbyområdet. Heller enn å satse på ”sjølvberging” innenfor alle markeder, bør regionen satse på bedre kommunikasjonsårer til byen.

9.3 Videre utvikling av merkevaren Hardanger

9.3.1 Nisjeprodukter og kortreist mat

Kombinasjonen av et sterkt og særpreget landbruk og en solid regional merkevare åpner for målrettet satsing innenfor nisjeproduksjon av mat- og drikkevarer. Dette kan anta alle fasonger, fra små nisjeprodusenter som leverer til lokale reiselivsbedrifter, til større næringsmiddelbedrifter. Etterspørselen etter mat og drikke med særpreg og opprinnelsesmerking er økende, og dette er også en markedsnisje hvor man finner en høyere betalingsvilje. Initiativ som Hardanger meny og Hardanger siderlag er eksempel på at det allerede gjøres mye bra innenfor dette området i regionen.

Satsing innenfor dette området kan ha både regionale, nasjonale og internasjonale markeder som mål.

9.3.2 Reiselivsbasert næringsliv

Hardanger er allerede et velkjent produkt innenfor reiselivet, men det er enda mye som kan gjøres for å utvikle næringspotensialet i turiststrømmen. Gjennomgående er naturskjønne områder som Hardanger preget av stor gjennomstrømming av turister, men liten verdiskapning per turist. Utdfordringen ligger derfor i å få flere av turistene til å bruke mer tid (og penger) på turen gjennom regionen.

Her har Hardanger mange muligheter til å utvikle sitt reiselivsprodukt, både gjennom å koble opplevelsespakker til eksisterende overnattingsbedrifter og ved å utvikle nye overnattingssteder som kan supplere eksisterende tilbud.

Et sentralt stikkord for videre reiselivssatsing i Hardanger bør være geoturisme, der turistopplevelsen kobles mot opplevelse av autentisk natur og kultur. Utvikling av opplevelsesprodukt basert på industrielle kulturminner i Odda er et godt eksempel på dette.

Det vil også være avgjørende for suksess innenfor en slik satsing at regionen "løfter i flokk", og i fellesskap sikrer at merkevaren Hardanger videreutvikles og styrkes.

9.4 Klyngeutvikling og spinn-off's

Regionens viktigste industrielle utviklingsmuligheter ligger knyttet til regionens tilgjengelige kompetanse og ressursgrunnlag. Eksisterende industri er ofte det beste utgangspunkt for utvikling av nye virksomheter, gjennom videreutvikling av produkter eller spesialisering av enkeltprosesser.

Innenfor prosessindustrien vil det alltid være sterk internasjonal konkurranse, både mellom ulike foretak, men også internt innenfor internasjonale konsern. De som på sikt overlever i denne konkurransen er de virksomhetene som har evnet å fornye og utvikle seg, både i forhold til produksjonsteknologi og produktspekter. De siste 10-årene har det vært en omfattende utvikling innenfor norsk prosessindustri, og det er viktig at regionens egen industri holder tritt med denne utviklingen.

9.5 Utbygging av IKT infrastruktur

En velfungerende IKT infrastruktur er snart like grunnleggende for en region som strømnnett og renovasjon. For distriktsområder kan den i tillegg gjøre det mulig å bygge ned enkelte av regionsulempene som oppstår knyttet til lang avstand til kunder og arbeidsmarked.

En sterk IKT-infrastruktur åpner også næringsmuligheter knyttet til f.eks call-sentra, dokumenthotell, databasedrift og lignende. Markedet for denne typen tjenester har utviklet seg kraftig de siste årene, og består av så vel private som offentlige kunder.